

ועשית ציץ זהב טהור

וְעִשִּׂיתָ צִיץ זָהָב טָהוֹר וּפְתַחְתָּ עָלָיו פְּתוּחֵי חֹתֶם קֹדֶשׁ לַה': וְשָׂמְתָּ אֹתוֹ עַל פְּתִיל תְּכֵלֶת וְהָיָה עַל הַמְצַנְּפֹת אֶל מוֹל פְּנֵי הַמְצַנְּפֹת יְהִיָּה: וְהָיָה עַל מִצַּח אֶהְרֹן וְנִשָּׂא אֶהְרֹן אֶת עֹן הַקֹּדְשִׁים אֲשֶׁר יִקְדִּישׁוּ בְּנֵי יִשְׂרָאֵל לְכָל מִתְנַת קֹדְשֵׁיהֶם וְהָיָה עַל מִצְחוֹ תָּמִיד לְרִצּוֹן לָהֶם לְפָנָי ה': (שמות כח לו-לח).¹

וַיְדַבֵּר מֹשֶׁה אֶל בְּנֵי יִשְׂרָאֵל וַיִּתְּנוּ אֵלָיו כָּל נְשִׂאֵיהֶם מִטָּה לְנִשְׂאֵי אֶחָד מִטָּה לְנִשְׂאֵי אֶחָד לְבֵית אֲבֹתָם שְׁנַיִם עֶשֶׂר מִטּוֹת וּמִטָּה אֶהְרֹן בְּתוֹךְ מִטּוֹתָם: וַיִּנַּח מֹשֶׁה אֶת הַמִּטָּה לְפָנָי ה' בְּאֶהֱלֵ הָעֵדוּת: וַיְהִי מִמְחַרְתּוֹ וַיָּבֵא מֹשֶׁה אֶל אֶהֱלֵ הָעֵדוּת וְהִנֵּה פָּרַח מִטָּה אֶהְרֹן לְבֵית לֵוִי וַיֵּצֵא פָּרַח וַיִּצָּץ צִיץ וַיִּגְמַל שְׁקָדִים: (במדבר יז כא-כג).²

מסכת יומא פרק ז משנה ה

כהן גדול משמש בשמונה כלים וההדיוט בארבעה בכתונת ומכנסים ומצנפת ואבנט מוסיף עליו כהן גדול חושן ואפוד ומעיל וציץ. באלו נשאלין באורים ותומים ואין נשאלין אלא למלך ולבית דין ולמי שהצבור צריך בו.³

מסכת שבת דף סג עמוד ב – כיתוב על הציץ וגודלו

כי אתא רב דימי אמר רבי יוחנן: מניין לאריג כל שהוא שהוא טמא - מציץ. אמר ליה אביי: וציץ אריג הוא? והתניא: ציץ כמין טס של זהב, ורוחב שתי אצבעות, ומוקף מאוזן לאוזן, וכתוב עליו בשתי שיטין: יו"ד ה"א למעלה וקודש למי"ד למטה.⁴ ואמר רבי אליעזר ברבי יוסי: אני ראיתיו בעיר רומי וכתוב קודש לה' בשיטה אחת.⁵

מדרש אגדה (בובר) שמות פרשת תצוה פרק כח סימן לו

... ואמרו רבותינו בפתחי חותם של אבנים היו כותבין עליו בדיו ומניחין השמיר עליו והוא מתבקעת כתאנה זו שמתבקעת ואינה חסך כלום.⁶

¹ ובפרשת פקודי העשייה, ככתוב בשמות לט ל-לא: "ויעשו את ציץ נזר הקדש זהב טהור ויקתבו עליו מכתב פתוחי חותם קדש לה': ויתנו עליו פתיל תכלת לתת על המצנפת מלמעלה כאשר צוה ה' את משה". ובספר ויקרא ח ט פרשת צו הלישה, ככתוב: "וישם את המצנפת על ראשו וישם על המצנפת אל מול פניו את ציץ הזהב נזר הקדש כאשר צוה ה' את משה". שים לב לנזר ולמצנפת שנוספו כאן בהקשר עם הציץ. הנזר הוא בפשטות שם תואר נאה לציץ כפי שמתרגם אונקלוס: "ציצא דדהבא כלילא דקודשא", מצנפת היא כמו כובע גבוה ואחד מארבעה הבגדים המיוחדים לכהן הגדול (משנה יומא להלן). היא סמוכה מאד לציץ אך איננה מעניינינו הפעם. ולגבי סדר הלבשת אהרון ובניו, ראה ירושלמי יומא פרק א הלכה א: "א"ר חנינה: ציץ ומצנפת של אהרון קודם לאבניטן של בניו", ובמפרשים שם.

² הנה מצאנו עוד "ציץ" בתורה לו הקדשנו דף מיוחד פרח ציץ ושקדים. לא ציץ דומם ממתכת כי אם ציץ של צמיחה וחיות, ציץ שמוציא פרחים ופירות. לא על מצח אהרון, כי אם על מטה של עץ. והיכן? "לפני העדות" בקודש הקדשים (יומא נב ע"ב). ציץ של חיות זה מחזיר ומאושש את כהונת הכהן הגדול היינו את ציץ הזהב שעל מצח הכהן הגדול. האם ייתכן קשר בין שני "ציץ" אלה או שזו רק מקבילה לשונית?

³ הציץ שייך לקבוצת ארבעה הכלים (הבגדים) המיוחדים לכהן הגדול שהם תוספת לארבעה הבגדים הבסיסיים של כל כהן. ורק עם שמונה בגדים אלה יכול הכהן להישאל באורים ותומים. ראה דברינו אורים ותומים בפרשה זו. האם היה ציץ בבית שני? נראה שכן משום שהגמרא ביומא כא ע"ב מונה את "חמישה דברים שהיו בין מקדש ראשון למקדש שני, ואלו הן: ארון וכפורת וכרובים, אש, ושכינה, ורוח הקודש, ואורים ותומים", היינו שחסרו בבית שני, והציץ לא נזכר שם. ולהלן גם נראה שהציץ הגיע עד רומי יחד עם כלים אחרים.

⁴ ראה ירושלמי יומא פרק ד הלכה א: "ציץ היה כתוב עליו קדש לה' קודש מלמטן ושם מלמעלן, כמלך שהוא יושב על קתדרון שלו".

⁵ שיטתו רב דימי שהציץ היה עשוי מאריג נראית קצת תמוהה לנוכח הכתוב בתורה: "ועשית ציץ זהב טהור". ראה פירוש פני יהושע המובא בעיונים שטיינזלץ על הדף, שאולי כוונתו לפתיל התכלת שבו נקשר הציץ. ואמנם חזר בו רב דימי מקביעה זו ואף שלח להודיע: "דברים שאמרת לי כם טעות הם ביד". ראה שם בהמשך הגמרא וראה דברינו לא שמעת, שכחת, טעית בפרשת שמייני על חכמים שחזרו בהם מדברים ואף הוראות הלכה שאמרו והודיעו בפומבי שטעו. מה שהרווחנו בגמרא זו הוא התיאור של הציץ שבתורה אין לו מידות (ראה סוכה ה ע"א: "ואל יוכיחו ציץ זר שלא נתנה בהן תורה מדה כלל"), אבל אביי מביא מקור תנאי שרוחב הציץ היה שתי אצבעות. חלקו הקדמי היה עשוי מזהב ועליו היה כתוב "קודש לה'" (בשם הווייה כמובן) וחלקו האחורי היה פתיל התכלת היינו האריג שאולי אליו כיוון רב דימי. ואגב כל זאת גם למדנו שיש מחלוקת אם הכיתוב "קודש לה'" היה בשורה (שיטה) אחת ובסדר הזה, או בשתי שורות ובקריאה מלמעלה למטה והיה בעצם כתוב: לה' קודש שלא ככתוב בפשט הפסוק בתורה. ובאשר למציאת הציץ ברומא, היינו שנשדד ביד הרומאים בדומה למנורה הידועה, ראה אבות דרבי נתן נוסח א פרק מא: "חמישה דברים העשוין וגנוזין. אלו הן: אהל מועד וכלים שבו. ארון ושברי לוחות שבו. צנצנת המן. וצלוחית של שמן המשחה. והמטה. ומקלו של אהרן שקדיה ופרחיה. ובגדי כהונה ובגדי כהן משיח. אבל מכתשת של בית אבטינס שלחן ומנורה ופרוכת וציץ עדיין מונחין ברומי". באשר לפרוכת שהגיעה גם היא לרומי, ראה יומא נז ע"א: "אמר רבי אלעזר ברבי יוסי: אני ראיתיה ברומי, והיו עליה כמה טיפי דמים של פר ושעיר של יום הכפורים".

⁶ הוא השמיר שאח"כ נזכר בסיתות האבנים בבית המקדש, ראה תוספתא מסכת סוטה טו א: "מה טיבו של שמיר זה? בריה היתה מששת ימי בראשית כשנותנין [אותו] על גבי אבנים ועל גבי קורות מתפתחות לפניו כלוחי פינקס ולא עוד אלא כשנותנין אותו על גבי ברזל הוא בוקע ויורד מלפניו ואין כל דבר יכול לעמוד בו". וקדם השימוש בו בציץ.

מסכת חולין דף קלח עמוד א – כיפה של צמר

תניא: כיפה של צמר היתה מונחת בראש כהן גדול, ועליה ציץ נתון, לקיים מה שנאמר: "ושמת אותו על פתיל תכלת"⁷.

מסכת פסחים פרק ז משנה ז – הציץ מרצה ומכפר

הפסח שנזרק דמו ואחר כך נודע שהוא טמא - הציץ מְרַצָה. נטמא הגוף - אין הציץ מרצה וכו'.⁸

גמרא יומא דף ז עמוד ב – האם תמיד הציץ מרצה ומכפר?

דתניא: ציץ, בין שישנו על מצחו ובין שאינו על מצחו - מְרַצָה, דברי רבי שמעון. רבי יהודה אומר: עודיהו על מצחו - מרצה, אין עודיהו על מצחו - אינו מרצה. אמר לו רבי שמעון: כהן גדול ביום הכפורים יוכיח, שאינו על מצחו ומרצה!⁹ - אמר לו: הנח ליום הכפורים, שטומאה הותרה בציבור.¹⁰ ... רבי יהודה סבר: "על מצח ונשא", ורבי שמעון סבר "תמיד לרצון לפני ה'".¹¹

ויקרא רבה יו, פרשת צו – הבגדים והציץ מכפרים

"קח את אהרון ואת בניו אתו ואת הבגדים" (ויקרא ח ב) - א"ר סימון: כשם שהקרנות מכפרים, כך הבגדים מכפרים, דתנן: "כהן גדול משמש בשמונה כלים וההדיוט בארבעה: בכתנות ובמכנסים במצנפת ובאבנט. מוסיף עליו כהן גדול: חושן ואפוד ומעיל וציץ". כתנות - לכפר על לבושי כלאים ... מכנסים - לכפר על גילוי עריות ... מצנפת - לכפר על גסות הרוח ... אבנט - יש אומר: על עקמנים שבלב, ויש אומר: על הגנבים ... חושן מכפר על מטי דינים ... אפוד - לכפר על עובדי עבודת כוכבים ... לשון הרע ... בזוגי המעיל ... ציץ - יש אומר: על עזי פנים, ויש אומר: על המגדפים. מי שאמר: על עזי פנים - מבנות ציון. כתוב כאן: "והיה על מצח אהרון" ולהלן כתוב: "ומצח אשה זונה היה לך" (ירמיהו ג ג). ומי שאמר: על המגדפים - מגלית. כאן כתוב: "והיה על מצחו תמיד" ולהלן כתוב: "ותטבע האבן במצחו" (שמואל א יז מט).¹²

ספרא אחרי מות פרשה א תחילת פרק א סימן ט

מתוך שנאמר בציץ: "והיה על מצחו תמיד לרצון לפני ה' " - יכול יכנס בו לפני ולפנים? תלמוד לומר: "בד" ולא בציץ.¹³

⁷ הרי לנו עוד "אריג" הקשור לציץ. פתיל התכלת הנזכר בתורה מורחב כאן לכיפה של צמר על ראש הכהן הגדול. אולי היא המצנפת שנזכרה לעיל. ראה רש"י ויקרא ח ט: "וישם על המצנפת - פתילי תכלת הקבועים בציץ נתן על המצנפת, נמצא הציץ תלוי במצנפת". מדרש זה יכול אולי להיחשב מקור למנהג לכסות את הראש עם כיפה (ולא רק הגמרא בקידושין לא ע"א: "רב הונא בריה דרב יהושע לא מסגי ארבע אמות בגילוי הראש, אמר: שכינה למעלה מראשי" והמקבילה בשבת קיח ע"א).

⁸ כלל גדול בעבודת המקדש שהציץ מרצה על עבודות שנעשו שלא כראוי במקדש, בטומאה למשל. המקור הוא בתורה עצמה בפסוק שהבאנו לעיל, שמות כח לח: "וְהָיָה עַל מִצַּח אֶהָרֹן וְנִשָּׂא אֶהָרֹן אֶת עֹן הַקִּדְשִׁים אֲשֶׁר יִקְדִּישוּ בְנֵי יִשְׂרָאֵל לְכָל מִתְּנַת קִדְשֵׁיהֶם וְכו'". למקורות נוספים לדין זה ורק כטעימה קלה ראה: מסכת מנחות פרק ג משנה ג: "... נטמא הקומץ והקריבו הציץ מרצה. יצא והקריבו אין הציץ מרצה. שהציץ מרצה על הטמא ואינו מרצה על היוצא", תוספתא פסחים פרק ו הלכה ה: "כל קרבנות הצבור והיחיד הציץ מרצה על טומאת אדם ועל טומאת הגוף, חוץ מניזיר ועושה פסח שמרצה על טומאת אדם ואין מרצה על טומאת הגוף", תוספתא זבחים פרק ד הלכה ח: "... שהציץ מרצה על הטמא ואין הציץ מרצה לא על הלן ולא על היוצא", גמרא פסחים דפים עז-פ, סנהדרין יב, מנחות דפים יב-טו, ירושלמי פסחים פרק ז ועוד. הנושא מורכב ולא באנו אלא לציין את הלכת היסוד שהציץ מרצה על עבודות מסוימות במקדש שנעשו שלא כהלכה. עבודת המקדש מכפרת על העם והציץ על המקדש עצמו.

⁹ שבכל העבודות שהכהן הגדול עושה עם בגדי לבן ביום הכיפורים, אין הציץ שהוא מזהב נמצא על מצחו.

¹⁰ שיום הכיפורים הוא מקרה מיוחד בו הותרה הטומאה לגמרי בבית המקדש. וכך גם בפסח לשיטה מסוימת.

¹¹ נחלקו ר' יהודה ור' שמעון אם הציץ מרצה רק כאשר הכהן הגדול עוטר אותו על מצחו או שמא גם כאשר אינו נושא אותו. ראה מקבילה בגמרא פסחים עז ע"א. שים לב איך הם נחלקים בקריאת הפסוק לעיל, שמות כח לח: "וְהָיָה עַל מִצַּח אֶהָרֹן וְנִשָּׂא אֶהָרֹן אֶת עֹן הַקִּדְשִׁים ... וְהָיָה עַל מִצַּחוֹ תָּמִיד לְרָצוֹן לָהֶם לְפָנָי ה' ". האם המילה "תמיד" נקראת לצד זה (קדימה) או לצד האחר (אחורה). ולכאורה יש יתרון לשיטת ר' שמעון שהרי לא כל הזמן נושא הכהן הגדול את הציץ עליו, לא תמיד הוא עובד במקדש, וכפי שהגמרא שם אומרת: וכי הוא לא הולך לעתים גם לבית הכסא? וכי אינו ישן לעתים? ורבי יהודה מדגיש את "תמיד" - שלא יסיח דעתו ממנו והעיניו יתקשר להלן גם למצוות תפילין.

¹² ראה מקבילה בגמרא זבחים פח ע"ב ובערכין טז ע"א בהבדלים מסוימים: "אמר רבי עיניני (ענני) בר ששון: למה נסמכה פרשת קרבנות לפרשת בגדי כהונה? לומר לך: מה קרבנות מכפרין, אף בגדי כהונה מכפרין. כתונת מכפרת על שפיכות דם, שנאמר: וישחטו שעיר עזים ויטבלו את הכתנת בדם. מכנסים מכפרים על גילוי עריות ... מצנפת מכפרת על גסי הרוח ... אבנט מכפר על הרהור הלב ... וציץ מכפר על עזות פנים, בציץ כתיב: והיה על מצח אהרן, ובעזות פנים כתיב: ומצח אשה זונה היה לך". לא רק הציץ מכפר ומרצה, אלא בגדי כהונה כולם. אלא שכל הבגדים מכפרים על חטאים כלליים (חוץ למקדש) והציץ מכפר ומרצה הן על חטאים שמבחוץ והן על שגגות שנעשים בתוך המקדש פנימה.

¹³ "בד" היינו כתונת בד ולא עם הציץ. ציץ זהה לא נכנס אל קודש הקדשים. כל אימת שפשט הכהן את בגדי הזהב ביום הכיפורים ולבש בגדי לבן פשוטים, הסיר גם את ציץ הזהב שעל מצחו. היינו לא רק בכניסה אל קודש הקדשים ("לפני ולפנים"), אלא בעבודות

במדבר רבה יח כג, פרשת קרח – ציץ המטה מעיד על ציץ הזהב

"ומטה אהרן בתוך מטותם" (במדבר יז כא). ... יש אומרים נטל משה קורה אחת וחנתה לשנים עשר נסרים ואומר להם: כולכם מקורה אחת, טלו מקלכם¹⁴ ... שלא יאמרו מקלו היה לח והפריח. וגזר הקב"ה על המקל ונמצא עליו שם המפורש שהיה בציץ, שנאמר: "ויצא פרח ויצץ ציץ" והפריח בו בלילה ועשה פרי¹⁵.

משנה מסכת סוטה פרק ז משנה ו – ברכת כהנים והציץ

ברכת כהנים כיצד? במדינה אומרים אותה שלש ברכות ובמקדש ברכה אחת.¹⁶ במקדש אומר את השם ככתבו ובמדינה בכנויו.¹⁷ במדינה כהנים נושאים את ידיהן כנגד כתפיהן, ובמקדש על גבי ראשיהן.¹⁸ חוץ מכהן גדול שאינו מגביה את ידיו למעלה מן הציץ.¹⁹ ר' יהודה אומר: אף כהן גדול מגביה ידיו למעלה מן הציץ, שנאמר: "וישא אהרן את ידיו אל העם ויברכם" (ויקרא ט כב).²⁰

מכילתא דרבי ישמעאל משפטים - מסכתא דנזיקין פרשה יח – הציץ והגרים

חביבין הגרים שבכל מקום הוא מכנן כישראל; נקראו בני ישראל עבדים... ונקראו גרים עבדים... נקראו ישראל משרתים... ונקראו הגרים משרתים... נקראו בני ישראל אוהבים... ונקראו הגרים אוהבים...²¹ נאמר בישראל רצון, שנאמר: "לרצון להם לפני יי" (שמות כח לח), ונאמר בגרים רצון, שנאמר: "ועולותיהם וזבחייהם לרצון על מזבחי" (ישעיה נו ז).²²

מסכת מנחות דף לו עמוד ב – בין הציץ לתפילין

אמר רבה בר רב הונא: חייב אדם למשמש בתפילין בכל שעה, קל וחומר מציץ: ומה ציץ שאין בו אלא אזכרה אחת, אמרה תורה: "והיה על מצחו תמיד" - שלא תסיח דעתו ממנו, תפילין שיש בהן אזכרות הרבה על אחת כמה וכמה.²³

רבות אחרות שביום הכיפורים (ראה סדר העבודה). וכפי שאומר רבי שמעון לרבי יהודה בגמרא יומא לעיל: "כהן גדול ביום הכפורים יוכיח, שאינו על מצחו ומרצה". אלא ששם מדובר בדיון הריצוי של הציץ וגם ר' יהודה מסכים שליום הכיפורים יש דין ריצוי מיוחד: "טומאה הותרה בציבור". כאן יש דגש מיוחד על עצם הכניסה של הכהן הגדול לקודש הקדשים שתהיה בלי הציץ. אין צורך לבוא עם ההכרזה "קודש לה" כשאתה בקודש הקדשים פנימה. אבל איזה ציץ כן היה שם? איזה ציץ פגש הכהן הגדול כשנכנס לשם (בבית ראשון)? ציץ מטה אהרן של פרחים ושקדים כפי שכבר ראינו בפתח דברינו (הערה 2).

¹⁴ ובניגוד לדעות האחרות שם שמטה אהרן היה זה שביד משה או ביד יהודה ויאמרו שהוא מטה נסי ולכן פרח. ראה דברינו [פרח ציץ ושקדים](#) בפרשת קרח וכן [ואת המטה הזה תקח בידך](#) בפרשת שמות על מוצאו וגלגוליו של המטה הפלאי.

¹⁵ כך בדומה גם במדרש ילמדנו (מאן) ילקוט תלמוד תורה - פרשת קרח: "ומה ויצץ ציץ? כשם שהציץ נתון בראש אהרן. כך עשה הקב"ה ציץ נזר בראש המטה". הנה הקשר בין ציץ הזהב וציץ מטה אהרן בניסיון להרגיע את הרוחות לאחר מחלוקת קרח ועדתו. על ציץ המטה הופיע השם המפורש שהיה על ציץ הזהב. זה המטה שהושם מכאן ואילך "לפני העדות" למשמרת עולם. ציץ המטה הצומח מעיד על ציץ הזהב המתכתי. אך באמת, מי ראה אותו? מי יכול היה להעיד שאכן הוא עדיין פורח וגומל שקדים? רק הכהן הגדול שנכנס אל קודש הקדשים "אחת בשנה". ומי עוד? האומנים שהיו נכנסים כאשר היה צורך בחיזוק בדק הבית ומלאכת תיקונים ותחזוקה. ראה דברינו [אל יבוא בכל עת אל הקודש](#) בפרשת אחרי מות.

¹⁶ שלושת הברכות מ"יברכך" עד "בשלוש", בלי הפסקה של אמירת אמן באמצע, כפי שאנחנו נוהגים.

¹⁷ השם – שם הוויה: יו"ד ה"א ווא"ו ה"א או השם המפורש. כינויו – שם אדנות: אל"ף, דל"ת, נו"ן, יו"ד.

¹⁸ במדינה, היינו מחוץ לבית המקדש ידי הכהנים מושטות קדימה בגובה כתפיהם בשעת הברכה. השכינה מציצה מבין כתפי הכהנים, כמדרש במדבר רבה יא ב (שיר השירים רבה ב): "לפיכך הכהנים פורשים את כפיהם לומר שהקב"ה עומד אחרינו, ולכן הוא אומר: משגיח מן החלונות - מבין כתפותיהם של כהנים. מציץ מן החרכים - מבין אצבעותיהם של כהנים". אבל במקדש, ידי הכהנים למעלה מהשכינה. ונחלקו חכמים לגבי הכהן הגדול אם הוא מגביה ידיו מעל "קודש לה" או לא.

¹⁹ משום שעל הציץ היה חרוט שם הוויה.

²⁰ ידי הכהן הגדול, אומר רבי יהודה, הם מעל לציץ, מעל שם הוויה. מה שאולי מתחבר עם כניסת הכהן הגדול לקודש הקדשים בלי הציץ, בלי שם הוויה שחרוט עליו. וכבר הארכנו לדון בעניין זה בדברינו [כה תברכו את בני ישראל – ואני אברכם](#) בפרשת נשא.

²¹ ועוד שבחים רבים לגרים שם והשוואתם לבני ישראל, ולא נביא את כולם.

²² הציץ ככלי שלא רק מרצה ומכפר לבני ברית של היום, אלא גם כמחבר בין הגרים לכלל האומה – מלכד את כל מי שבא לחסות תחת כנפי השכינה. המילים "לרצון להם" שבפסוקי הציץ בפרשתנו (ראה הפסוקים בראש הדף) מתחברים עם "לרצון על מזבחי" של קרבנות הגרים בפסוקי ישעיהו. ראה בדומה מדרש ספרי במדבר פרשת שלח פיסקא קט: "ככם כגר יהיה לפני ה' - למה נאמר? לפי שנאמר: והיה על מצחו תמיד לרצון להם לפני ה' (שמות כח לח), אין לי אלא הציץ מרצה לישראל, לגרים מנין? תלמוד לומר: ככם כגר יהיה לפני ה'. תורה אחת ומשפט אחד יהיה לכם ולגר הגר אתכם, בא הכתוב והשווה את הגר לאזרח בכל מצות שבתורה". ראה דברינו [כולנו גרים](#) בחג השבועות.

²³ ובמסכת שבת יב ע"א נזכר דין זה בהקשר עם לבישת התפילין עד הרגע האחרון לפני כניסת השבת: "תני דבי רבי ישמעאל: יוצא אדם בתפילין בערב שבת עם השיכה", משום שבגלל החובה למשמש בתפילין כל שעה, אינו מסיח דעתו וזיכור להורידם עם כניסת השבת (ראה הסיפור על בנו של ר' אליעזר הגדול שביקש להסיר את התפילין מאביו בהתקרב השבת, אבות דרבי נתן נוסח א פרק כה). וכך גם בגמרא יומא ז ע"ב שהזכרנו בקשר למחלוקת רבי יהודה ורבי שמעון מתי הציץ מרצה שמסיימת שם ואומרת: "ההוא תמיד - שלא יסיח דעתו ממנו, כדרבה בר רב הונא. דאמר רבה בר רב הונא: חייב אדם למשמש בתפיליו בכל שעה ושעה, קל וחומר ככם כגר יהיה לפני ה'. תורה אחת ומשפט אחד יהיה לכם ולגר הגר אתכם, בא הכתוב והשווה את הגר לאזרח בכל מצות שבתורה". ראה דברינו [כולנו גרים](#) בחג השבועות.

שיר השירים רבה (וילנא) פרשה ד סימן ה – שבחי הציץ

כחוט השני שפתותיך, זה נזר הקדש, ומדברך נאוה, זה הציץ.²⁴

תנחומא ויצא יב – התרפים, ציץ של טומאה וכישוף

"ורחל לקחה את התרפים" (בראשית לא לד), למה גנבה אותם? כדי שלא יהו אומרים ללבן שיעקב בורח עם נשיו ובניו וצאנו. וכי התרפים מדברים הם? כן, דכתיב: "כי התרפים דברו און" (זכריה י ב). ואתה אומר: "עינים להם ולא יראו" (תהלים קטו ה) כל אותו ענין. אלא תרפים למה נקרא תרפים? לפי שהן מעשה תורף - מעשה טומאה.²⁵ וכיצד היו עושיין? מביאין אדם בכור ושוחטים אותו ומולחים אותו במלח ובשמים וכותבין על ציץ זהב שם רוח טומאה. ומניחין הציץ במכשפות תחת לשונו ומניחין אותו בקיר ומדליקין לפניו נרות ומשתחוים לו ומדבר עמם בלחש. זה שאומר הכתוב: "כי התרפים דברו און". לפיכך גנבה אותן רחל.²⁶

פרקי דרבי אליעזר פרק לח – ציץ הקודש של יעקב בראש אסנת המגורשת

מה עשה שכם בן חמור, הביא משחקות נערות חוצה לה מתופפות בתפים, נצאה דינה לראות בבתות המשחקות, ושללה ושכב אותה, והרתה וילדה את אסנת. ואמרו בני ישראל להרעה, שעכשו יאמרו כל הארץ שיש בית זנות [זמה] באהלי יעקב. מה עשה יעקב? הביא ציץ וכתב עליו שם הקדש ותלה על צנארה ושלחה והלכה לה. והכל צפוי לפני הקדוש ברוך הוא. ונרד מיכאל המלאך והורידה למצרים לביתו של פוטיפרע, שהיתה אסנת ראויה ליוסף לאשה, והיתה אשתו של פוטיפרע עקרה וגדלה אותה כבת. וכשירד יוסף למצרים לקחה לו, שנאמר: "וינתן לו את אסנת בת פוטיפרע כהן און לאשה". [בראשית מא מה].²⁷

פרקי דרבי אליעזר פרק מה – ציץ הקודש בעגל הזהב

ראו האנשים שלא שמעו הנשים להם לתן נזמיהן לבעליהן, מה עשו? עד אותה השעה היו הנזמים באזניהם, כמעשה המצרים וכמעשה הערביים, פרקו את נזמיהם אשר באזניהם ונתנו לאהרן, שנאמר: "וינתפרקו כל העם את נזמי הזהב אשר באזניהם" [שמות לב ג] ... ומצא אהרן בין הנזמים ציץ של זהב, שכתוב עליו שם הקדש

פרשיות של תורה ובהן אזכרות (שם ה') רבות. ואולי גם כשם שלא נכנסים עם הציץ לקודש הקדשים, כך לא נכנסים לשבת קודש עם התפילין. הקשר בין תפילין לציץ מצוי גם בהלכה בקשר למקום הנחת תפילין של ראש שצריך להיות בלי חציצה. ראה מסכת זבחים יט ע"א (ערכין ג ע"ב): "מאי שנא דיד (של יד)? דכתיב: ילבש על בשרו, שלא יהא דבר חוצץ בינו לבשרו, דראש נמי כתיב: ושמת המצנפת על ראשו! תנא: שערו היה נראה בין ציץ למצנפת, ששם מניחין תפילין". לכך נראה לנו להוסיף דין מעניין מירושלמי יומא פרק א הלכה ב: "הציץ מרצה על מצחו ... אפילו בזוית". אז אולי כל ההקפדות על מיקום תפילין של ראש בדיוק באמצע כולל שימוש בראי שלא ראו אבותינו, הן הקפדות מיותרות. ראו ש"ת משנה הלכות חלק יא סימן ל.

²⁴ ובסימן ב שם על סמך הפסוק ביחזקאל טז ב: "ואתן נזם על אפך ועגילים על אזניך ועטרת תפארת בראשך" אומר המדרש: "ועגילים על אזניך, זה הציץ, דתנינן הציץ דומה לטס של זהב ורחב שתי אצבעות ומוקף מאוזן לאוזן, ועטרת תפארת בראשך, זו השכינה". ובמדרש זוטא - שיר השירים (בובר) פרשה ד סימן ג: "מבעד לצמתך. זה הציץ שהיה בין עיניו של אהרן". עוד באגדת בראשית (בובר) פרק פ: "כפלח הרימון, זה הציץ, מבעד לצמתך, זה הנזר, שהוא קשור מאחוריו". ראינו להצמיד שבחים דרשניים-פיוטיים אלה לציץ, לקשר של הציץ עם תפילין שבראש שנקראים עוז (ברכות ו ע"א) ופאר (תענית טז ע"א). שבחי הציץ האלה מכוונים בימינו אולי לתפילין שהם מעין זכר לציץ של המקדש. אגב, חוזר כאן הנזר שהזכרנו בראש דברינו. ממקצת מהמדרשים הנ"ל משתמע שמדובר בשני דברים שונים והנזר הוא אולי פתיל התכלת שהיה קשור לאחור. ועניין הנזר צריך עיון נוסף.

²⁵ תורף או תורפה היא מילה רבת משמעות. מחד גיסא, תורף השטר או תורף העניין, היינו עיקר הדבר. מאידך גיסא, מקום התורפה לא רק במשמעות של חולשה אלא גם במשמעות של צניעות. וכאן, במשמעות קשה עוד יותר של טומאה.

²⁶ סיבה שנייה שם שרצתה רחל "לעקור עבודת כוכבים ומזלות מבית אביה". מה שכמובן לא היה מונע מלבן ליצור לו תרפים חדשים. מה שמעניין אותנו הוא "ציץ הזהב" שהיה במרכז פולחן של עבודה זרה וכישוף שאכן פעל והיה מדבר. כפי שמצאנו גם בפרקי דרבי אליעזר פרק לו ובמדרש ילקוט תורה בראשית אות קלח. האם ציץ נזר הקודש בפרשתנו בא כפעולת נגד לציץ הטומאה של עבודה זרה? כח הקדושה מול כוחות הטומאה והכישוף, עקירת עבודה זרה ע"י היפוך מעשיה?

²⁷ לפני שנעבור לספר שמות אל ציץ הקודש במשכן שהוא המענה לציץ הטומאה, נשהה עוד קצת בספר בראשית ונראה כבר שם את ציץ הקודש. רחל גנבה את התרפים אשר ללבן אביה שציץ הטומאה בפיהם ומן הסתם טמן אותו יעקב "תחת האלה" יחד עם כל "אלוהי הנכר" שהביאו בית יעקב מארם (בראשית לה ד). ואילו יעקב יוצר ציץ קודש ושולח את אסנת נכדתו, שדודיה אחי דינה אמה בקשו להרוג בשל "כבוד המשפחה", עם ציץ הקודש כמלאך לשומרה בדרך. הם האחים שגם מכרו את יוסף לעבד למצרים. סוף דבר ששני מגורשי האחים הקנאים מוצאים זה את זה וזו את זה במצרים ונישאים. האם נמנע יוסף משידוליה של אשת פוטיפר משום שנתן עינו באסנת שגדלה שם? האם הייתה אסנת ערה להתנכרות של יוסף בעלה לאחיו וראתה במעשיו עם אחיו גם סגירת החשבון שלה עמהם? האם כשהתפייס יוסף עם אחיו התפייסה אף היא עמהם? האם נפגש יעקב סבא אסנת איתה בשנות שהותו במצרים ועל מה שוחחו? נראה שמדרש זה פותח צוהר חדש לסיפור יוסף ואחיו שאפשר לכנותו סיפור יוסף, אסנת ואחיהם. נשאר זאת לפעם אחרת בספר בראשית ונעבור לספר שמות.

וְחָרוֹת עָלָיו צוֹרֵת עֵגֶל. וְאוֹתוֹ לְבַד הַשְּׁלִיף בְּכוֹר שֶׁל אֵשׁ, שֶׁנֶּאֱמַר: "וַיִּתְּנוּ לִי" [שם כד]. "וְאַשְׁלִיכֶם בְּאֵשׁ" אֵין פְּתִיב פְּאֵן אֶלָּא "וְאַשְׁלִיכֶהוּ בְּאֵשׁ". וַיֵּצֵא הָעֵגֶל הַזֶּה גּוֹפֶה, וְרָאוּ אוֹתוֹ יִשְׂרָאֵל.²⁸

במדבר רבה כ כ, פרשת בלק

"וכלי הקודש" (במדבר לא ו) ²⁹ זה הציץ שכתוב בו: "קודש לה'", "וחצוצרות התרועה בידו". אמר להם משה לישראל: בלעם הרשע עושה להם כשפים ופורח ומפריח לחמשת המלכים. הראו לו את הציץ ששמו של הקב"ה גלוף עליו והן נופלים לפניכם. תדע, שכן כתוב: "וְאֵת מַלְכֵי מִדְיָן הִרְגוּ עַל חַלְלֵיהֶם אֵת אֵוִי וְאֵת רְקֶם וְאֵת צוֹר וְאֵת חוֹר וְאֵת רְבֵעַ חַמְשֵׁת מַלְכֵי מִדְיָן וְאֵת בְּלָעַם בֶּן בְּעוֹר הִרְגוּ בְּחָרְב" (במדבר לא ח) ³⁰

שיר השירים רבה פרשה ז

מה עשה אותו רשע? ³¹ נטל ציצו של כהן גדול ונתנו לתוך פיו. ³² וכינס כל מיני זמר והיו מקלסים לפניו והוא אומר: אנכי ה' אלהיך. ³³ כיון שראה דניאל כך, אמר לו: אין אתה נותן לי רשות לעלות ולנשק צלם זה שלך על פיו? אמר לו: ולמה על פיו? אמר לו: שהוא מדבר בטעם. מיד נתן לו רשות ועלה למעלה. השביע את הציץ ואמר לו: בשר ודם אני ושלוחו של הקב"ה אני, אלא היזהר שלא יתחלל בך שם שמים וגוזר אני עליך שתבוא אחרי. בא לנשקו והוציא בלעו מתוך פיו. וכאשר ירד דניאל, התקבצו כל הזמרים וקלטו לפניו ולא עשה כלום. ³⁴

מסכת קידושין דף טו עמוד א

.. והיה שם אחד, איש לץ לב רע ובליעל ואלעזר בן פועירה שמו. ויאמר אלעזר בן פועירה לינאי המלך: ינאי המלך, לבם של פרושים עליך! - ומה אעשה? - הקם להם בציץ שבין עיניך. הקים להם בציץ שבין עיניו. ³⁵ היה שם זקן אחד ויהודה בן גדידה שמו. ויאמר יהודה בן גדידה לינאי המלך: ינאי המלך, רב לך כתר מלכות, הנח כתר כהונה לזרעו של אהרן! ³⁶

²⁸ אם חשבנו שרק בספר בראשית ורק אצל האמהות שבאו מארם (ולפני מתן תורה) היה ציץ של כישוף ועבודה זרה עם כח ממש, הנה הציץ גם במעשה העגל! והמפתיע ביותר הוא שהיה עליו "שם הקודש". משמע ששם הוויה שבו מן הסתם השתמש משה היה ידוע לבני ישראל, שהרי כבר בסנה אומר לו הקב"ה: "וַיֹּאמֶר אֱלֹהִים אֶל מֹשֶׁה אֲהִיֶּה אֲשֶׁר אֲהִיֶּה וַיֹּאמֶר כֹּה תֹאמַר לְבְנֵי יִשְׂרָאֵל אֲהִיֶּה שְׁלַחְנִי אֲלֵיכֶם" (שמות ג יד). לקח מי שלקח שם זה, שהרי ראו בני ישראל את גבורת "אהיה" ביציאת מצרים וקריעת ים סוף, אלא שבקשו בדומה להתחלה של כל עבודה זרה "רק אמצעני" שיפעל בשם זה: "כי זה משה האיש לא ידענו מה היה לו". אך התימה הגדולה היא מעשהו של אהרן שהשליך אותו לכור המצרף ויצא עגל גועה! האם חוזרת עבודה זרה של "ארמי אובד אבי" עקב גלות מצרים ולמרות כל הניסים והנפלאות? כך או כך, אהרן שעשה את העגל ע"י ציץ של כישוף ועבודה זרה, הוא שישא על מצחו "תמיד" את ציץ נזר הקודש שבה לכפר על ציצי הטומאה למיניהם. שוב, ציץ הקדש, ואולי המקדש כולו ומעשה הקרבנות, באים כתרופה לעבודה זרה, כישוף וכוחות מאגיה. מכאן אולי סיוע לשיטת הרמב"ם בכל מעשה הקרבנות וצידוד בעמדה של מקצת המדרשים ורש"י וסיעתו שמעשה העגל קדם למשכן. ראה דברינו [אימתו נאמרה למשה הפרשה הזו](#) בפרשת תרומה.

²⁹ ראה הפסוק השלם שם: "וַיִּשְׁלַח אֹתָם מֹשֶׁה אֶלֶף לַמִּטָּה לְצַבָּא אֹתָם וְאֵת פִּינְחָס בֶּן אֶלְעָזָר הַכֹּהֵן לְצַבָּא וְכָלִי הַקֹּדֶשׁ וְחֻצְרוֹת הַתְּרוּעָה בְּיָדוֹ". רש"י מפרש שכלי הקודש היו הארון והציץ. אבן עזרא מסתפק בארון. והמדרש להלן מתמקד בציץ.

³⁰ ראה גם במדבר רבה כב ה בפרשת מטות: "אמר משה לפנחס ולאנשי הצבא: יודע אני שבלעם הרשע הוא שם שהלך ליטול שכרו. עד שהזאב בא לצאן, פרשו לו מצודה. ואותו רשע, אם תראו אותו שעושה כשפים ופורח באויר העולם, הראו לו את הציץ שכתוב בו קדש לה' והוא נופל והרגו אותו. ואת מלכי מדין הרגו על חלליהם - שהיו עושין כשפים עם בלעם ופורחין באויר, וכשראו את הציץ נפלו על חלליהם". ציץ נזר הקודש עומד כנגד כוח הכישוף של בלעם שמכורתו מארם ויש לו קשר משפחתי עם משפחת לבן שראינו במדרש תנחומא בפרשת ויצא לעיל, שם נזכר "ציץ הטומאה". ("בלעם זה לבן", תנחומא ויצא יג). "על חלליהם" כמו "אל חלליהם" שפרחו בחלל העולם ושם פגע בהם כוחו של הציץ. כך גם ירושלמי סנהדרין פרק י הלכה ב: "על חלליהם - שהיה צף כנגד כל חלליהם. והיה פינחס מראה לו את הציץ והוא שוקע ויורד". אך בלעם עצמו לא זכה למוות מאגי כזה. אותו הרגו בחרב פשוטה כאחד העם. נראה שרעיון זה נקטע בדרשה לעיל.

³¹ נבוכדנצר

³² של הצלם הגדול שבנה ובכך גרם לו לדבר והראה לדניאל שיש בו ממש. וציווה שכולם ישתחוו לו כאשר יישמעו קולות כלי הזמר. ראה דניאל פרק ג. וראה עוד בשיר השירים רבה שם גם על חנניה מישאל ועזריה שהצטוו לסגוד לפסל של נבוכדנצר ומה עשו.

³³ התרגום לעברית בסיוע פירוש דונסקי אך באחריותנו, ראה המקור שם.

³⁴ הציץ של הכהן הגדול מבית ראשון נלקח ע"י נבוכדנצר לבבל (בדומה לציץ של בית שני שנלקח לרומא) ומושם בפיו של הצלם שבנה ואכן נותן לו את כח הדיבור. עד שבא דניאל והשביע אותו שלא יחלל שם שמים והוציאו מהצלם בנשיקה. וחדל כל הצלם לדבר. חזרנו את מסופוטמיה ערש ציץ הטומאה של לבן ובלעם ואולי גם לציץ הקודש שנתן כח לעגל הזהב שעשה אהרן. נראה שמכל כלי המשכן, הציץ הוא הכלי שעומד כפסע בין טומאה לטהרה, בין כישוף לקדושה ובין עבודה זרה ועבודת המקדש. על מנת לשמר את כוחו ולתעל אותו לאפיק הנכון הוא צריך להיות על מצח הכהן הגדול. כך יהיה לרצון ולא לאסון.

³⁵ מהו "הקם"? מפרש רש"י שם: "הקם להם בציץ שבין עיניך - תן ציץ הקדש על מצחך ויעמדו על רגליהם לפי שהשם כתוב בו והם יגלו את לבם". הציץ יגלה את צפונות לבם של החכמים שאלעזר בן פועירה הסית את ינאי המלך כנגדם.

³⁶ ראה מדרש בראשית רבה עא סימן ה שמשווה בין שבט הכהונה ושבט המלכות: "שכל מה שכתוב בזה כתוב בזה: משיחה, מטה, ברית מלח, נזר ועוד ומסיים שם: "בזה ציץ ובוזה ציץ". ציץ הכהונה ברור וציץ המלוכה מהפסוקים בתהלים קלב יז-יח: "שם אֶצְמִיחַ קֶרֶן לְדָוִד עֶרְכְּתִי נֵר לְמִשְׁחִי: אוֹיְבָיו אֶלְבִּישׁ בְּשֵׁת וְעָלָיו יָצִין נְזָרוֹ". אך גם ללא מקור זה, כתר המלוכה מושווה לציץ הקודש שהוא מעין כתר על ראש הכהן הגדול וחכמים מוכנים לקבל את ינאי למלך עליהם, למרות שאינו מבית דוד, ובלבד שיניח לציץ הזהב של

שבת שלום
מחלקי המים

מים אחרונים: לפסוקים שהבאנו בראש הדף המאזכרים את הציץ, מבקש התלמוד הירושלמי במסכת שקלים פרק ו הלכה א להוסיף גם את הפסוק בשמואל א יד יח: "וַיֹּאמֶר שְׂאוּל לְאַחִיָּה הַגִּישָׁה אֲרוֹן הָאֱלֹהִים כִּי הִנֵּה אֲרוֹן הָאֱלֹהִים בַּיּוֹם הַהוּא וּבְנֵי יִשְׂרָאֵל". "והלא ארון בקרית יערים!" טוען הירושלמי, ומתקן את הפסוק כך: "הגישה אלי הציץ". ומעיר שם פירוש עלי תמר: "ויש להעיר, שבזמננו הטס כסף התלוי על מעיל של הספר תורה וחקוקים בו שני הלוחות של עשרת הדברות קוראים לו "ציץ".

הכהן הגדול שאינו ראוי "שהיו אומרים : אמו נשבת במודיעים", המשך הגמרא שם. אפשר שמדרש זה מסמל את התדרדרות הכהונה הגדולה בסוף בית שני וסופו של ציץ הקודש שנשבה ונלקח לרומי ואבד שם.